

O DVOCH MODELOCH KAPITALIZMU

MICHEL ALBERT: Kapitalizmus proti kapitalizmu. Bratislava, Elita 1994, 213 s.

Knižka M. Alberta vzbudila hneď po svojom vydaní vo Francúzsku (*Capitalisme contre capitalisme*. Paris, Le Seuil 1991) živý ohlas. Okrem recenzií a komentárov v rôznych periodikách jej venovala rozsiahly diskusný priestor aj renomovaná intelektuálna revue *Le Débat* (1992 No 68). Slovenský preklad - vznikol s podporou Fondu Jozefa Felixy - umožňuje aj nášmu čitateľovi zoznámiť sa s inšpiratívnou prácou prispievajúcou do existujúcej európskej diskusie o fungovaní voľného trhu a o povahe súčasného ekonomického a sociálneho poriadku.

Albertove analýzy rámcujú dve premisy, ktoré možno sumarizovať takto: 1. S pádom komunizmu kapitalizmus definitívne zvíťazil a zbavil sa oponenta, s ktorým bol konfrontovaný celé storočie. Kapitalizmus (teda voľná tvorba cien na trhu a slobodné vlastníctvo výrobných prostriedkov) ako víťaz - to je podľa autora azda najväčšia vyriešená otázka nášho storočia. 2. Neexistuje však jeden nedeliteľný *kapitalizmus*, ale existujú *kapitalizmy*, presnejšie dva veľké modely kapitalizmu, ktoré sú v opozícii. Jeden model autor nazýva "neoamerickým" a druhý "rýnskym", resp. rýnsko-japonským. Tieto dva modely sú protikladné nielen z hľadiska ekonomickej efektívnosti, ale podľa autora ukazujú významné odlišnosti aj vo sfére sociálnych a etických hodnôt.

Autorovým zámerom nie je len komparácia dvoch rozdielnych modelov sociálno-ekonomického usporiadania, ich predností a nedostatkov. Podstatným cieľom (vďaka ktorému sa práca stáva zaujímavou aj pre sociálnych filozofov) je bližšia špecifikácia obsahu pojmu sociálno-trhové hospodárstvo a sociálny štát (na základe konkrétnej analýzy nemeckej skúsenosti) a hľadanie argumentov na podporu tézy, že v rámci kapitalistického systému možno zosúladiť samotnú ekonomickú efektívnosť s vysokým stupňom sociálnej spravodlivosti.

Autor v jednotlivých kapitolách skúma základné oblasti fungovania spoločnosti v oboch modeloch kapitalizmu (výkonnosť trhu, finančníctvo, poisťný systém, zdravotníctvo, štruktúra moci a spolurozhodovanie v podniku, vzdelávanie, pozícia odborov, ochrana životného prostredia...). Ako ukazuje, neoamerický model sa od čias Reagana zakladá na obmedzení štátnych zásahov (s výnimkou obrany) a na väčšom obetovaní budúcnosti v prospech prítomnosti. Hospodárske oživenie stavalo na cenovej deregulácii, na reforme daňového systému a na boji proti inflácii, podporenej prísnu kontrolou obeživa na trhu. To všetko podnecovalo dôveru jednotlivca v americký trhový systém. Na druhej strane v zmysle autorových záverov takýto model fungovania spoločnosti vyčleňuje menej na sociálnu sféru, nedokáže zabrániť prehľbovaniu chudoby chudobných v protiklade k rastu bohatstva bohatých a pod.

V tomto kontexte je i pre nás nepochybne cenná Albertova definícia chudoby. Podľa nej chudobní sú všetci, čo majú príjem nižší ako polovica národného priemeru. Podľa tohto kritéria majú USA teraz 14% chudobných oproti 5% v SRN, 8% vo Švajčiarsku, 12% vo Veľkej Británii. Je tu tiež otázka spôsobu spoločenského boja

s chudobou. Je na čitateľovi, aby posúdil, či je vhodnejší rýnsky model organizujúci boj s chudobou na celonárodnej úrovni prostredníctvom štátom poverených inštitúcií, alebo neoamerický model prenechávajúci starosť o chudobných obciam, resp. individuálnej a súkromnej dobročinnosti.

Za filozoficky relevantnú považujeme autorom tematizovanú problematiku odlišností "neoamerického" a "rýnskeho" modelu v súvislosti s riešením kľúčovej otázky: Na akých princípoch stojí sociálne orientované trhové hospodárstvo a aké je miesto štátu v trhovej ekonomike, resp. do akej miery je štát oprávnený zasahovať do ekonomického života? Inými slovami, ide o spor týkajúci sa miery, do akej má byť trh emancipovaný od ingerencie štátu, a miesta, aké sa v oboch modeloch prisudzuje trhovým statkom na jednej strane a zmiešaným typom statkov na strane druhej. Ide o problematiku, ktorá je dlhodobou predmetom sporov konzervatívcov a liberálov v dnešnom politickom a sociálno-filozofickom myslení.

M. Albert uprednostňuje "rýnsku" verziu liberálneho kapitalistického systému a obhajuje sociálne trhové hospodárstvo, orientované na dlhodobé ciele, pred neoamerickým, ktoré preferuje správanie zamerané na rýchly úspech v krátkom čase. Všimnime si v tejto súvislosti jeho charakteristiku princípov sociálne-trhového hospodárstva. V prvom rade dynamickosť hospodárstva musí spočívať na trhu (teda na voľnej tvorbe cien a miezd). Po druhé, trh nemôže usmerňovať celý sociálny život, ale musia ho vyvažovať sociálne požiadavky, ktorých garantom má byť štát. Inými slovami, verejná moc je tu na to, aby strážila hranice rastu krátkodobého bohatstva a aby sa popri peniazoch dokázal presadiť aj iný hodnotový systém, najmä dlhodobé sociálne hodnoty. Zásahy štátu sú teda odôvodnené, ak ide: a) o zrovnoprávnenie podmienok pre konkurenciu; b) o oblasť sociálnej starostlivosti. Treba vziať do úvahy aj význam politiky územného plánovania, ktorá sa má starať o rozvoj infraštruktúr v najmenej preferovaných regiónoch.

Sympatizujeme s autorovou podporou stanovísk, podľa ktorých treba chrániť sociálnu sféru (tradičné inštitúcie, duchovné štruktúry i s tým späté profesie) pred tlakom trhu a vidinou zisku. Na príklade porovnania ôsmich druhov statkov (cirkvi, podnik, mzdy, byty, mestská doprava, médiá, školstvo, zdravotníctvo) Albert ukazuje rozdiel medzi neoamerickým modelom kapitalizmu, kde "sú trhové statky omnoho početnejšie ako v rýnskom modeli", a rýnskym modelom, kde dôležitejšie miesto zaujímajú zmiešané statky, "sčasti podriadené trhu a sčasti verejným iniciatívam" (s. 80).

Ponúka sa teda kľúčová otázka, ktorú chce autor pred čitateľom sprítomniť: aký typ kapitalizmu zvoliť, ktorý model lepšie zodpovedá rozvoju spoločnosti na konci 20. storočia? Základné rozdiely sa týkajú otázky štátnych zásahov a systému sociálnej ochrany. Dodajme však, že nemenej významnou súčasťou je aj otázka etiky kapitalizmu, kde uznanie princípov ekonomiky voľného trhu vedie k úvahe, či podnikanie a zisk majú byť konečným cieľom ľudskej činnosti. V Albertovej predloženej vízii tak stoja proti sebe dva rozdielne hodnotové systémy, medzi ktorými treba voliť: hodnoty slobody a bohatstva na jednej strane proti slobode a spravodlivosti na strane druhej.

Otázkou, ktorá sa podľa nášho názoru vynára na pozadí výsledkov komparácie kladov a záporov oboch skúmaných modelov, nie je len to, či možno tieto dva modely zmieriť, teda zosúladiť vysokú výkonnosť so solidaritou vo vzťahu k sociálne odkázaným. Treba skúmať aj mechanizmy, ktoré by umožnili ponechať čo možno najväčší priestor fungovaniu voľného trhu a vyhnúť sa pritom výstrelkom a bezuzdnostiam divokého kapitalizmu (napríklad negatívnym praktikám špekulatívneho správania sprevádzajúcim burzovú horúčku v Amerike 80-tych rokov). Ide jednoducho o to, aby trh netrpel prílišnou ingerenciou štátu na jednej strane a nezodpovedným správaním trhových aktérov na strane druhej.

Tento problém vo všeobecnejšej podobe formuloval už J. S. Mill v práci *O slobode* z r. 1859, keď kládol otázku, kde viesť hranicu medzi individuálnou nezávislosťou a dozorom spoločnosti a ako zaviesť správnu rovnováhu medzi nimi.

Prirodzene, každý pokus o typologizáciu a vytváranie modelov v takých zložitých a vzájomne prepojených oblastiach, akými sú súčasná sociálna a ekonomická realita, nesie v sebe riziká a vystavuje sa námietkam. Predovšetkým možno položiť otázku, či je toto rozlíšenie dvoch (protikladných) modelov kapitalizmu oprávnené, či nejde o príliš schematický a zjednodušujúci pohľad na existujúcu realitu.

Napokon, podobnú výhradu voči Albertovej východiskovej téze formuluje aj J. Lesourne v diskusii na stránkach spomínanej revue *Le Débat*. Tvrdí totiž, že kapitalizmus západoeurópskych krajín s ich ochrannými štátmi patrí do rovnakej podskupiny, a zároveň to, že v rámci tejto podskupiny treba vidieť národné modely s ich vlastnými odlišnosťami a s vlastnou špecifickou tradíciou. K tomuto názoru sa prikláňa aj nemecký diskutér B. Molitor, ktorý v tejto súvislosti oceňuje európsky pluralizmus týkajúci sa riadenia ekonomického a sociálneho života. Projekt odlišný od Albertovho ponúka F. G. Rohatyn, ktorý v kontrapunkte k Albertovej vízii rozlišuje trhový ekonomiku anglo-saského typu ako protikladnú k systémom, ktoré kvalifikuje ako sociálno-demokratické.

Výhrady kritikov vyvoláva aj Albertovo používanie termínu kapitalizmus. F. Caron navrhuje zrieknuť sa slova kapitalizmus a používať namiesto neho výraz "hospodárstvo voľného podnikania".

Pravda, tu sa dá oponovať, že čistý voľný trh (kde by o alokácii zdrojov a tvorbe dôchodkov rozhodoval výlučne súkromný sektor) neexistuje v žiadnej krajine, že v skutočnosti existujú zmiešané ekonomiky, kde sa popri voľnej tvorbe cien v rozličnej miere uplatňujú aj štátne zásahy pri rozhodovaní o pridelení zdrojov. V tomto kontexte termín kapitalizmus (ak ho chápeme ako ekonomický systém, kde prevláda súkromné vlastníctvo pôdy a kapitálu s minimom štátnych intervencií) nemusí byť neopodstatnený. Za dôležitejšiu však považujeme terminologickú poznámku B. Molitora, v zmysle ktorej termín "rýnsky kapitalizmus" nevystihuje pôvodnosť nemeckého typu ekonomiky, pretože tomuto typu lepšie zodpovedá termín "Soziale Marktwirtschaft" ako výraz symbiózy trhovej ekonomiky a záujmu o ľudskú solidaritu.

Už fakt, že Albertova práca vyvolala na stránkach francúzskej tlače živú a produktívnu diskusiu s medzinárodnou účasťou, svedčí o tom, že ide o pozoruhodný príspevok k analýze trhových ekonomík v ich aktuálnych podobách. Význam práce však vidíme najmä v tom, že svojimi kritickými analýzami fenoménov ekonomického a sociálneho života komparovaných modelov, ako aj teoretickými závermi sa usiluje presiahnuť skúmaný *status quo* a že naznačuje smer a možnosti budúceho rozvoja vyspelých trhových spoločností. Práca je zdrojom inšpirácie rovnako pre ekonómov, ako aj pre filozofov.

Dagmar Smreková

PhDr. Dagmar Smreková, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR